

Discussiepaper

Demografische Ontwikkelingen en Leefbaarheid in het Waddengebied

Tialda Haartsen (RUG)

Inleiding

In 2018 wordt de Gebiedsagenda Wadden 2050 opgesteld. Onderdeel van het proces voor de Gebiedsagenda is een reeks bestuurlijke richtinggevende discussies in het Regiecollege Waddengebied (RCW). Dit discussiepaper bespreekt het thema 'Demografische ontwikkelingen en leefbaarheid'. Onderzoeksvraag is: "Hoe om te gaan met de demografische ontwikkelingen (waaronder krimp) en leefbaarheid in de Waddenregio?"

De Leefbaarometer, het instrumentarium waarmee het Ministerie van BZK de leefbaarheid van buurten en wijken op *lokaal schaalniveau* in kaart brengt, definieert leefbaarheid als **de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld**¹. De Leefbaarometer onderscheidt vijf dimensies: bevolking, woningen, voorzieningen, veiligheid en fysieke omgeving. Net als in veel andere plattelandsgebieden is veiligheid in de directe woonomgeving in de Waddenregio geen groot probleem; dit gaat over ordeverstoringen, overlast en geweldsdelicten en is vooral een stedelijke dimensie. Veiligheid in de betekenis van het (gebrek aan) veilig voelen in de eigen woning en regio speelt wel een grote rol in het Groningse aardbevingsgebied. Voor dit paper is dit buiten beschouwing gelaten. In dit paper ligt de focus dan ook op **bevolking, woningen, voorzieningen en de fysieke omgeving**. Bevolking is niet zozeer een determinant van leefbaarheid, maar meer een context variabele. Op *bovenlokaal (regionaal) schaalniveau* wordt bij leefbaarheid soms ook het regionale landschap en de arbeidsmarkt meegenomen. Waar relevant worden deze thema's in dit paper meegenomen.

Trends en ontwikkelingen

De demografische *ontwikkelingen* tussen 2002 en 2017 geven voor de Waddengemeenten een gedifferentieerd beeld (zie bijlage 1). In sommige gemeenten is de totale bevolking min of meer stabiel gebleven (vooral in Friesland en Noord-Holland, ook op Texel, Terschelling en Ameland). In andere gemeenten is de bevolking matig tot sterk afgenomen (vooral in de provincie Groningen, in Den Helder, en op Vlieland en Schiermonnikoog). De samenstelling van de bevolking is ook veranderd: het gaat om processen van ontgroening (vooral de leeftijd 0-10 jaar), sterke vergrijzing en een afname van de beroepsbevolking (15-65 jaar, maar vooral de leeftijd 30-40 jaar). In sommige gebieden zijn nog extra woningen nodig vanwege gezinsverdunding (toename eenpersoonshuishoudens, zoals in Hollands Kroon en op Ameland en Vlieland), in de meeste andere gebieden geldt dit niet (zie bijlage 1).

Volgens de demografische *prognoses* is voor alle gemeenten die direct aan de Waddenzee grenzen bevolkingskrimp te verwachten (2017-2040, bijlage 1). Een matige tot sterke afname van de bevolking zien we in Den Helder, Waadhoeke, Dongeradeel, De Marne, Eemsmond, Delfzijl en op Terschelling en Schiermonnikoog. De samenstelling van de bevolking zal ook veranderen: matig tot sterke ontgroening komt voor in Den Helder, Hollands Kroon, Waadhoeke, Ferwerderadeel, De Marne, Eemsmond, Delfzijl en op Ameland. Alle gemeenten krijgen te maken met een aanzienlijke afname van de beroepsbevolking (van 10- 40%) en met een sterke vergrijzing (10 tot 45%). Gezegd

moet worden dat de bevolkingsprognoses minder betrouwbaar zijn voor relatief kleine gebieden met relatieve lage bevolkingsdichtheden. Met name voor de Waddeneilanden geldt dat de prognoses onzeker zijn, mede gezien de specifieke geografische setting van de eilanden. Het is voor dit soort gebieden zaak om de feitelijke ontwikkelingen in de bevolking nauwgezet te volgen.

Krimp wordt niet veroorzaakt door het wegtrekken van inwoners (leegloop), maar door een combinatie van lage geboortecijfers (landelijke trend), gedeeltelijke uitmigratie van jongeren (landelijke trend), en relatief weinig in-migratie van (internationale) migranten vanwege de relatief perifere ligging van het Waddengebied. De Rijksoverheid heeft een krimpbeleid ontwikkeld ter ondersteuning van de aanpak van (de gevolgen van) bevolkingskrimpⁱⁱ. Daartoe heeft zij krimp- en anticipeergebieden aangewezen: regio's die al te maken hebben met bevolkingsdaling of die daar in de toekomst op moeten anticiperen. Krimpgebieden in de Waddenregio zijn Eemsdelta, Oost-Groningen, Hoogeland en Noord-Oost Friesland; anticipeergebieden zijn Noord-West Friesland, de Friese Waddeneilanden en De Kop van Noord-Holland. Het krimpbeleid besteedt aandacht aan algemene aspecten van krimp zoals financiën en leefbaarheid en voorzieningen, en specifieke thema's waaronder wonen, ruimte en mobiliteit, onderwijs, zorg en ondersteuning en economische vitaliteit en arbeidsmarkt. Financiële ondersteuning vindt plaats via decentralisatie-uitkeringen in het gemeente- en provinciefonds en een aantal fiscale regelingen. Bij het omgaan met de gevolgen van bevolkingskrimp verschuift de nadruk van het streven naar *kwantiteit* (meer) in de richting van streven naar *kwaliteit* (beter).

Op basis van *objectief meetbare indicatoren* (Leefbaarometer) geldt dat de leefbaarheidssituatie voor bijna alle gemeenten in het Waddengebied ruim voldoende, goed of zeer goed is (zie bijlage 2). Ook uit onderzoek naar de *ervaren of subjectieve leefbaarheid* blijkt dat inwoners van plattelandsgebieden de leefbaarheid in hun woonomgeving in het algemeen positiever waarderen dan inwoners van stedelijke gebieden. In rurale anticipeer en krimpgebieden zijn inwoners echter minder positief dan in plattelandsgebieden met bevolkingsgroeiⁱⁱⁱ. Dit heeft deels te maken met veranderingen in de directe leefomgeving; die hebben vaak een tijdelijk negatief effect op de ervaren leefbaarheid (bijv. verdwijnen school).

Verwachte toekomstige ontwikkelingen op het gebied van leefbaarheid zijn voor voorzieningen en woningmarkt (deels) gerelateerd aan de bevolkingsprognoses. Bij een afnemend aantal mensen is er minder (financieel) draagvlak voor voorzieningen. Bovendien moet de samenstelling van de voorzieningen worden aangepast aan de sterk veranderende samenstelling van de bevolking. Een afname van voorzieningen is vooral te verwachten in het aantal basis- en middelbare scholen, peuterspeelzalen en kinderopvang, sportvoorzieningen en bushaltes^{iv}. Op het gebied van zorg is juist een toename in het aantal verzorgingstehuizen, woonzorgcentra en zorgdienstverlening nodig. Niet alle ontwikkelingen in het aantal voorzieningen hebben te maken met bevolking en draagvlak: ook schaalvergroting, kwesties met betrekking tot opvolging, en creatieve combinaties van voorzieningen spelen een rol.

Voor de kustgemeenten geldt dat *bereikbare* voorzieningen belangrijker zijn dan *nabije* voorzieningen. De meerderheid van de inwoners van de kustgemeenten is mobiel genoeg om voorzieningen op enige afstand te kunnen bereiken; 45-70% reist op (bijna) dagelijks basis voor het werk de gemeentegrenzen over (zie bijlage 3). Voor de minder mobiele groepen (kinderen, ouderen, minder draagkrachtigen) kan de afstand tot voorzieningen wel een probleem zijn. Op lokaal (dorps)niveau is het belangrijk dat mensen elkaar kunnen blijven ontmoeten. Als dit niet meer via voorzieningen kan, dan kan dit georganiseerd worden via dorpshuizen, of via het stimuleren van het organiseren van evenementen, bijeenkomsten of dorpsfeesten.

Voor de Waddeneilanden ligt het anders: daar zijn *nabije* basisvoorzieningen nodig omdat alternatieve voorzieningen (aan de vaste wal) niet makkelijk bereikbaar zijn. De eilanden streven naar een gelijkmatige bevolkingsopbouw waarbij de inwoners van de wieg tot het graf op het eiland kunnen wonen. Een probleem is het vasthouden van jongvolwassenen, hoewel recent is gebleken dat het aantal jongvolwassenen (18-30 jaar) op de eilanden de afgelopen vijf jaar is toegenomen^v. Voor het behoud van jongvolwassenen en het aantrekken van nieuwe bewoners moeten de volgende basisvoorzieningen op de eilanden aanwezig zijn: kinderopvang, primair en (de eerste jaren van het) voortgezet onderwijs, een divers aanbod aan werkgelegenheid, betaalbare woningen, zorg tot de laatste levensfase.

Ook met betrekking tot de woningmarkt is er een verschil tussen de kustgemeenten en de eilanden. Met name in de krimpggebieden aan de Waddenkust is een aanbodoverschot van woningen. Dit maakt sommige huizen moeilijk verkoopbaar, vraag en aanbod sluiten niet goed op elkaar aan (kwaliteit), en de huidige 'verdienmodellen' voor het vervangen van slechte woningen voor nieuwe woningen werken alleen in een woningmarkt met vraagoverschot. Voor de Waddeneilanden geldt dat er juist woningschaarste is en dat de huizenprijzen relatief hoog zijn.

De waardering van de fysieke omgeving hangt samen met het onderhoud van openbaar groen en woningen in de buurt. Op bovenlokale schaal gaat het ook om de waardering van het erfgoed, de cultuurhistorie en het landschap. Hoewel de landbouw met 1-20% geen dominante sector is in de werkgelegenheid (zie bijlage 3), speelt de landbouw als grootste gebiedsbeheerder een belangrijke rol in het onderhoud van het unieke open landschap. De ligging aan de Waddenzee – en de werelderfgoed status van de Waddenzee – kunnen beter benut worden, vooral aan de Waddenkust.

Dilemma's en oplossingsrichtingen

Op basis van het voorgaande onderscheiden we voor vijf thema's dilemma's en strategieën. Er is bewust voor gekozen om de eilanden en de Waddenkust samen te nemen, omdat de onderlinge samenhang en samenwerking tussen eilanden en Waddenkust een kans kan zijn. Op onderdelen zijn de oplossingsrichtingen voor de eilanden anders.

1. Differentieer in strategieën voor voorzieningen en werkgelegenheid

Dilemma: door krimp, schaalvergroting en veranderende consumentenwensen komen (dorps)voorzieningen onder druk te staan. Inwoners ervaren het verdwijnen van voorzieningen als een verlies en als negatief voor de leefbaarheid. Zolang er een bereikbaar alternatief is, is dit deels een kwestie van wennen. Verlies van nabije voorzieningen is vooral een probleem voor weinig mobiele mensen (ouderen en lage inkomensgroepen). Op de eilanden is het verdwijnen van een voorziening een groter probleem, vanwege het gebrek aan bereikbare alternatieven.

Strategieën:

- Differentieer in omgaan met verdwijnende voorzieningen: ga door met het maken van voorzieningsverspreidingsplannen op regionaal niveau, om centrale verzorgingskernen te behouden en ontwikkelen, ter garantie van optimale bereikbaarheid voorzieningen. Kies voor een andere aanpak als er geen bereikbaar alternatief is of als het om de laatste voorziening gaat is (bijvoorbeeld op de eilanden en langs delen van de kust). Denk dan aan extra financiering voor behoud, of aan slimme combinaties van voorzieningen, zoals multifunctionele centra, dorpscoöperaties, kindcentra, woon-zorgcombinaties, publiek-private samenwerkingen of combinaties met kleinschalig toerisme (bijvoorbeeld een sportkantine of een kleine supermarktafdeling in een dorpscafé). Ook kunnen oplossingen gezocht worden via ICT.
- Zorg voor procesbegeleiding bij het verdwijnen van voorzieningen in de andere kernen, zorg voor inzicht in redenen van verdwijnen en een overzicht van bereikbare alternatieven.

- Ga in overleg met inwoners over slimme combinaties of verdwijnende voorzieningen (bijvoorbeeld via Serious Game, in ontwikkeling in Noord-West Friesland) en benut het organiserend vermogen van de samenleving zo optimaal mogelijk (bijvoorbeeld burgerinitiatieven).
- Stimuleer mogelijkheden voor ontmoeting op lokaal niveau (dorpshuizen, subsidie voor dorpsfeesten).
- Voor de eilanden geldt dat de wezenlijke basisvoorzieningen op orde moeten zijn: kinderopvang, onderwijs, zorg tot de laatste levensfase.
- De behoefte aan zorgvoorzieningen neemt vanwege de sterke vergrijzing toe. Ontwikkel stimuleringsmaatregelen voor de vestiging van huisartsen in het Waddengebied en stimuleer de ontwikkeling van regionale gezondheidscentra.
- Het is niet zinvol een strategie te ontwikkelen om grootschalige werkgelegenheid in de dorpen aan de vaste wal te bevorderen. De meerderheid van de inwoners forenst naar een stedelijke kern in een buurgemeente. Behoud en versterken van kleinschalige (MKB) werkgelegenheid kan wel een verschil maken. Stimuleer bewustwording van soorten beroepen en werkgelegenheid in de regio onder jongeren en leidt jongeren daarvoor op, zoals voor werken in de havens, toerisme, landbouw, MKB. Voor de eilanden is een divers aanbod van werkgelegenheid belangrijker, omdat er minder mogelijkheden zijn tot forenzen.

2. Stimuleren alternatieve mobiliteit voor bereikbare voorzieningen en werkgelegenheid

Dilemma: focus op bereikbare voorzieningen en werkgelegenheid vereist toegang tot mobiliteit; niet alle mensen hebben gelijke toegang tot mobiliteit. Voor slimme oplossingen is snel internet noodzakelijk, dit ontbreekt in veel plattelandsgebieden.

Strategieën:

- Blijf inzetten op doelgroepen vervoer.
- Zoek naar flexibelere combinaties van mobiliteit, zie initiatieven rondom MaaS (Mobility as a Service) en Smart Mobility. Denk hierbij ook aan slimme combinaties van vervoer van goederen, diensten en personen van en naar de eilanden.
- Focus ook op mobiele voorzieningen en slimme combinaties daarin, zoals het combineren van bibliotheekboek- of pakketbezorging met een apotheek- of boodschappenservice.
- Zet in op het ontwikkelen van een uitstekende digitale infrastructuur met goede en snelle internetverbindingen.

3. Aanbodoverschot woningmarkt Waddenkust en behoefte betaalbare huisvesting eilanden

Dilemma: het aanbodoverschot op de woningmarkt aan de Waddenkust belemmert de doorstroom binnen de woningmarkt en vergt sloop van de slecht verkoopbare woningen. Op de eilanden is juist behoefte aan betaalbare woningen om jongvolwassenen te behouden en nieuwkomers aan te trekken.

Strategieën:

- Op de eilanden meer sociale huur en starterswoningen bouwen voor permanente bewoning
- Waddenkust: versnelde doorstroom proberen te organiseren -> leegstaande panden geschikt maken voor bewoning door ouderen (alles op dezelfde verdieping, weinig tuin), ouderen uit ééngezinswoningen en ruimte maken voor gezinnen. Dit vereist slim maatwerk op lokaal niveau, een flexibele beleidsaanpak.
- Blijf inzetten op het zoeken van een goed instrumentarium en structurele aanpak voor het oplossen van het aanbodoverschot (e.g. sloopfonds); zoek hiervoor financiering bij het Rijk^{vi}.

4. Beter benutten kwaliteiten gebied

Dilemma: op lokaal niveau hebben gemeenten niet altijd genoeg middelen om openbaar groen en onderhoud van wegen te financieren. Leegstand van onroerend goed leidt soms tot verloedering van de leefomgeving. Op bovenlokaal niveau is de (ervaren) verbinding met de zee/kust met name aan de vaste wal sterk afgenomen/verdwenen. Dit komt grotendeels door de scherpe scheiding tussen zee, wad, kwelder en land.

Strategieën:

- Zorg voor meer middelen voor onderhoud openbaar groen en wegen, en voor het voorkomen of oplossen van leegstand.
- Verbeter/herstel de verbinding tussen land en zee, ontwikkel meer geleidelijke overgangszones of openingen in de dijk. Dit kan in de havenplaatsen (parels) maar ook op kleinere schaal (verbetering toegang tot dijk). Maak gebruik van (burger)initiatieven, zoals Holwerd aan Zee of de Waddenkustopgave Groningen.
- Werk aan een sterkere framing/vermarkting van de kracht en identiteit van het landschap, de openheid, de status van het Waddengebied als het centrum van het goede leven.

5. Spanning lokale-regionale schaal

Dilemma: efficiënte organisatie van voorzieningen, woningmarkt en werkgelegenheid vereist plannen op regionaal schaalniveau, terwijl leefbaarheid op lokaal buurt- en dorpsniveau speelt. Burgerinitiatieven worden bovendien op lokaal niveau beoordeeld, en vaak niet getoetst aan regionale plannen.

Strategieën:

- Toets (de subsidiering van) lokale burgerinitiatieven aan de relevante regionale plannen en visies, ten behoeve van zo efficiënt mogelijke gebruik van overheidsgeld en energie van initiatiefnemers.
- Blijf doorgaan met het ontwikkelen van visies en plannen op regionale schaal. Hierbij kan ook (nog meer) samenhang tussen de Waddeneilanden en de Waddenkust gezocht worden. Dit kan ook bijdragen aan een versterking van de link met de zee en de eilanden voor de Waddenkust.

Concluderend: een deel van de gesuggereerde strategieën zijn gebaseerd op reeds lopende initiatieven en aanpakken. In krimpgebieden is al veel opgepakt. Er blijven drie grotere issues voor de toekomst over:

1. Financiering van de herstructurering op de woningmarkt (vaste wal) en bouw woningen (eilanden)
2. Hoe de grote (toekomstige) behoefte aan zorg te organiseren
3. Hoe slimme mobiliteit te organiseren

Aansluitend bij de geografie en identiteit van het Waddengebied kunnen daar twee strategieën aan worden toegevoegd:

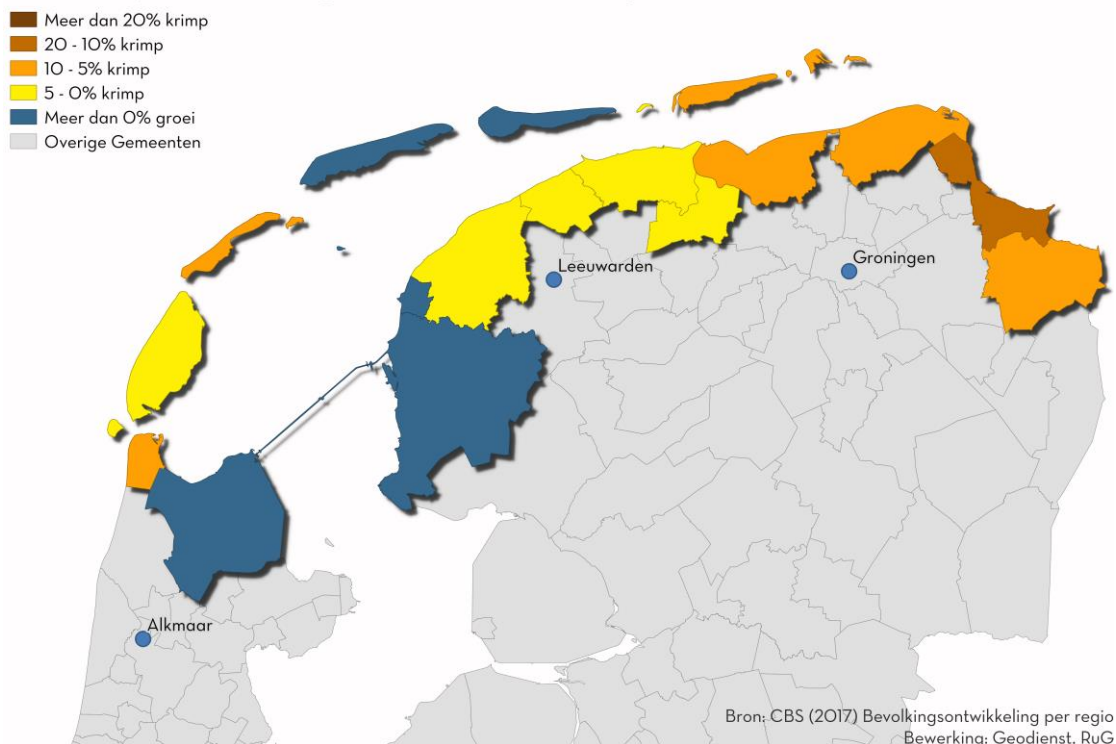
1. (verder) optimaliseren relaties en samenwerking tussen de eilanden en de vaste wal
2. Versterken link tussen kust en zee

Bijlage 1. Demografische ontwikkelingen

FEITELIJKE ONTWIKKELINGEN 2002-2017

De demografische ontwikkelingen tussen 2002 en 2017 geven voor de Waddengemeenten een gedifferentieerd beeld (zie bijlage 1). In sommige gemeenten is de totale bevolking min of meer stabiel gebleven (vooral in Friesland en Noord-Holland, ook op Texel, Terschelling en Ameland). In andere gemeenten is de bevolking matig tot sterk afgenomen (vooral in de provincie Groningen, in Den Helder, en op Vlieland en Schiermonnikoog).

Groei/krimp totale bevolking 2002-2017 - Ontwikkeling

In de periode 2002-2017 is de samenstelling van de bevolking ook veranderd: er is een sterke relatieve afname van de 0-10 jarigen en de 30-40 jarigen geweest, en een zeer sterke relatieve toename van de 60+ leeftijdsgroepen.

De afname van de 0-10 jarigen en de 30-40 jarigen hangen samen: dit is het effect van de zogenaamde 'nagolvende' effecten van de na-oorlogse babyboom en het daaropvolgende 'dal', de scherpe daling van het aantal geboorten in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw (Haartsen & Van Wissen, 2012; Elshof, <https://www.nidi.nl/nl/publications/webart/nidi-webart-2014-01>). De golf en dal bewegingen in het aantal geboorten zijn 25 tot 35 jaar later zichtbaar via de het aantal vrouwen dat in de vruchtbare leeftijd is. Als die groep relatief klein is, zal dit een daling in het aantal geboorten opleveren. In de jaren 1990 tot circa 2005 nam het aantal geboorten toe door de nagolvende babyboom, om daarna weer af te nemen. Het is de verwachting dat het aantal geboorten na 2022 overal in Nederland weer zal toenemen, maar het is niet waarschijnlijk dat het totale aantal geboorten op het eerdere niveau uit zal komen. Voor plattelandsgebieden is dit zelfs uitgesloten, hier zal het aantal geboorten zich niet op het oude niveau herstellen.

Leeftijd	2002	2007	2012	2017	% groei 02-17	Eilanden
Jonger dan 10 jaar	3119	2780	2368	2072	-34%	
10 tot 20 jaar	2752	2748	3003	2740	0%	
20 tot 30 jaar	2837	2209	2144	2644	-7%	
30 tot 40 jaar	3643	3163	2526	2216	-39%	
40 tot 50 jaar	3578	3713	3735	3269	-9%	
50 tot 60 jaar	3709	3687	3688	3782	2%	
60 tot 70 jaar	2171	2966	3611	3639	68%	
70 tot 80 jaar	1504	1578	1844	2548	69%	
80 tot 90 jaar	823	877	872	947	15%	
90 jaar of ouder	133	147	188	206	55%	
Totaal	24269	23868	23979	24063	-1%	

Leeftijd	2002	2007	2012	2017	% groei 02-17	Vaste wal
Jonger dan 10 jaar	49495	47263	42772	38336	-23%	
10 tot 20 jaar	50029	48579	47757	46872	-6%	
20 tot 30 jaar	43366	39168	38984	38263	-12%	
30 tot 40 jaar	60891	52871	42214	39119	-36%	
40 tot 50 jaar	58465	59778	60169	52646	-10%	
50 tot 60 jaar	54917	56248	56440	58406	6%	
60 tot 70 jaar	36497	43862	51377	52830	45%	
70 tot 80 jaar	25210	26744	29823	36963	47%	
80 tot 90 jaar	12102	12971	14241	15775	30%	
90 jaar of ouder	1999	2155	2642	2915	46%	
Totaal	392971	389639	386419	382125	-3%	

Leeftijd	2002	2007	2012	2017	% groei 02-17	Totaal
Jonger dan 10 jaar	52614	50043	45140	40408	-23%	
10 tot 20 jaar	52781	51327	50760	49612	-6%	
20 tot 30 jaar	46203	41377	41128	40907	-11%	
30 tot 40 jaar	64534	56034	44740	41335	-36%	
40 tot 50 jaar	62043	63491	63904	55915	-10%	
50 tot 60 jaar	58626	59935	60128	62188	6%	
60 tot 70 jaar	38668	46828	54988	56469	46%	
70 tot 80 jaar	26714	28322	31667	39511	48%	
80 tot 90 jaar	12925	13848	15113	16722	29%	
90 jaar of ouder	2132	2302	2830	3121	46%	
Totaal	417240	413507	410398	406188	-3%	

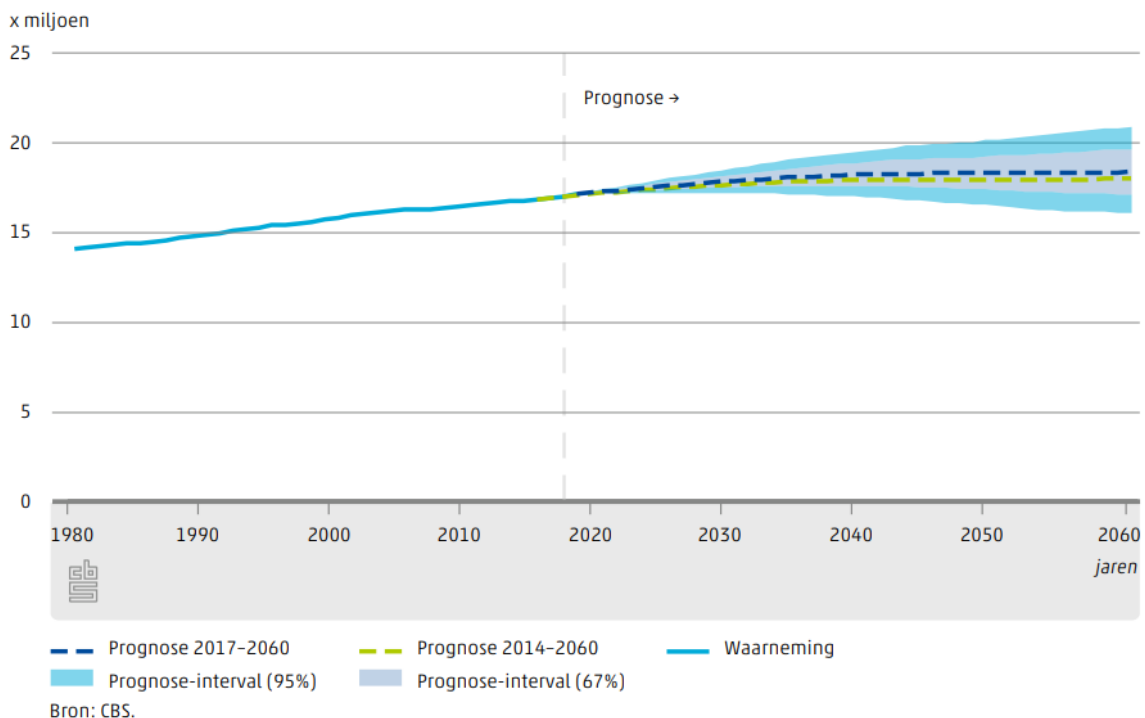
Bron: CBS (2017) Bevolkingsontwikkeling per regio

BEVOLKINGSPROGNOSES 2017-2040

Volgens de recentste prognose van het CBS (2017) zal de Nederlandse bevolking de komende decennia blijven groeien, tot ruim 18,4 miljoen inwoners in 2060 (zie figuur). Wel is een stagnatie in de snelheid van de groei te zien.

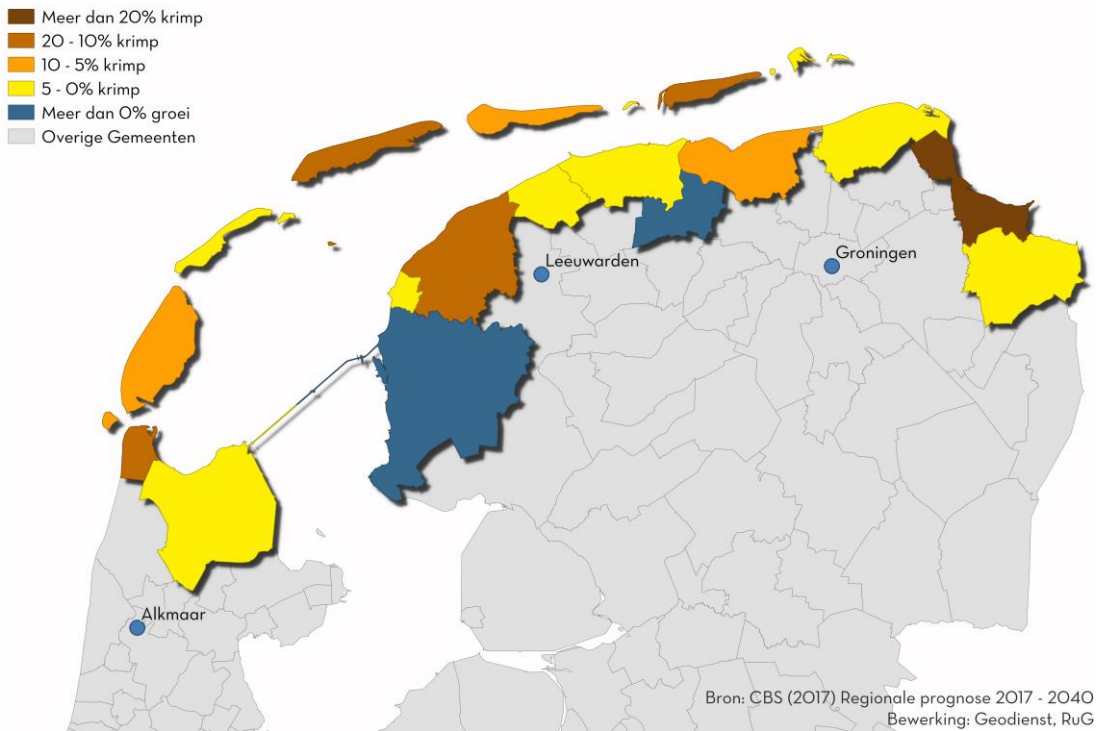
Op regionaal niveau blijft naar verwachting het merendeel van de Nederlandse gemeenten de komende decennia groeien, hoewel met name aan de randen van Nederland diverse gemeenten zullen krimpen. De bevolkingsgroei concentreert zich in de Randstad, en daarbinnen in de grote steden en de randgemeenten daar direct omheen, vanwege de relatieve populariteit van deze centraal gelegen gebieden voor interne en internationale migranten.

2.1.1 Bevolking op 1 januari; waarneming, prognose 2017-2060 (inclusief intervallen) en prognose 2014-2060

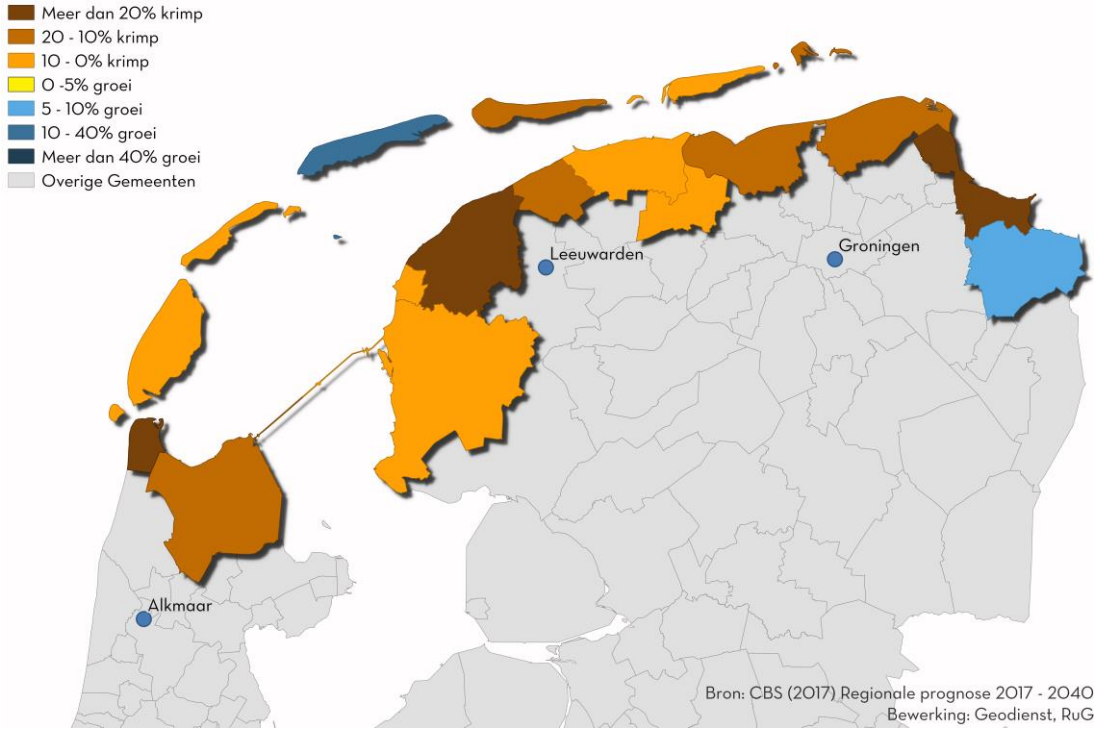
Volgens de demografische prognoses is voor alle gemeenten die direct aan de Waddenzee grenzen bevolkingskrimp te verwachten (2017-2040). Een matige tot sterke afname van de bevolking zien we in Den Helder, Waadhoeke, Dongeradeel, De Marne, Eemsmond, Delfzijl en op Terschelling en Schiermonnikoog. Krimp wordt niet veroorzaakt door het wegtrekken van inwoners (leegloop), maar door een combinatie van lage geboortecijfers (landelijke trend), gedeeltelijke uitmigratie van jongeren (landelijke trend), en relatief weinig in-migratie van (internationale) migranten vanwege de relatief perifere ligging van het Waddengebied. Gezegd moet worden dat de bevolkingsprognoses minder betrouwbaar zijn voor relatief kleine gebieden met relatieve lage bevolkingsdichtheden. Met name voor de Waddeneilanden geldt dat de prognoses onzeker zijn, mede gezien de specifieke geografische setting van de eilanden. Het is voor dit soort gebieden zaak om de feitelijke ontwikkelingen in de bevolking nauwgezet te volgen.

Groei/krimp totale bevolking 2017 - 2040 - Prognose

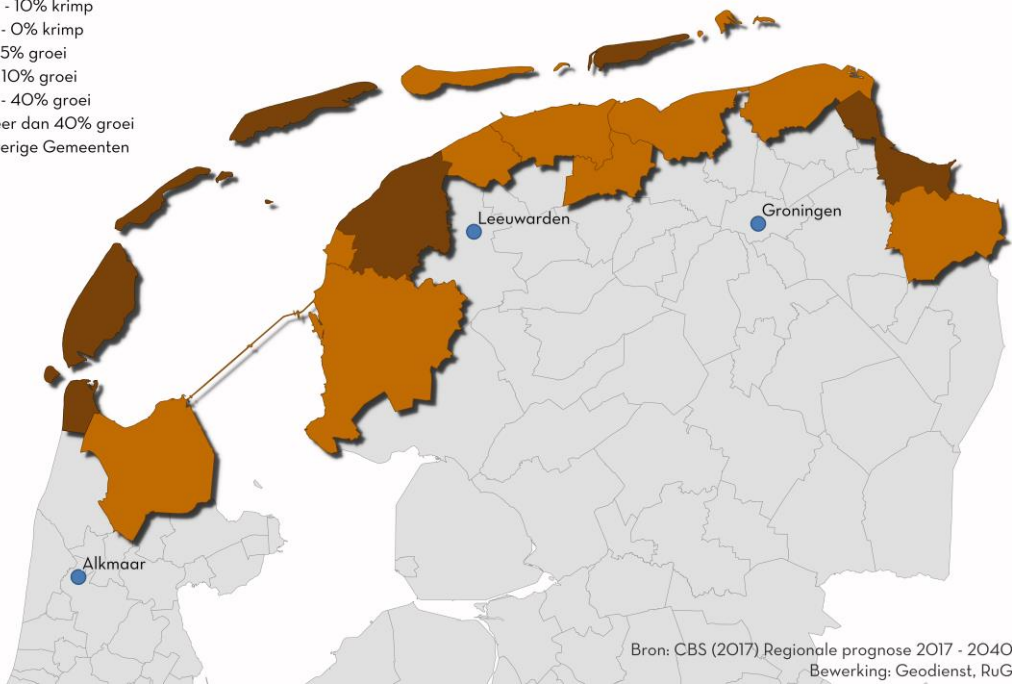
In de periode 2017-2040 zal de samenstelling van de bevolking ook verder veranderen: matig tot sterke ontgroening komt voor in Den Helder, Hollands Kroon, Waadhoeke, Ferwerderadeel, De Marne, Eemsmond, Delfzijl en op Ameland. Alle gemeenten krijgen te maken met een aanzienlijke afname van de beroepsbevolking (van 10- 40%) en met een sterke vergrijzing (10 tot 45%).

Groei/krimp bevolking tot 20-jaar 2017-2040 - Prognose

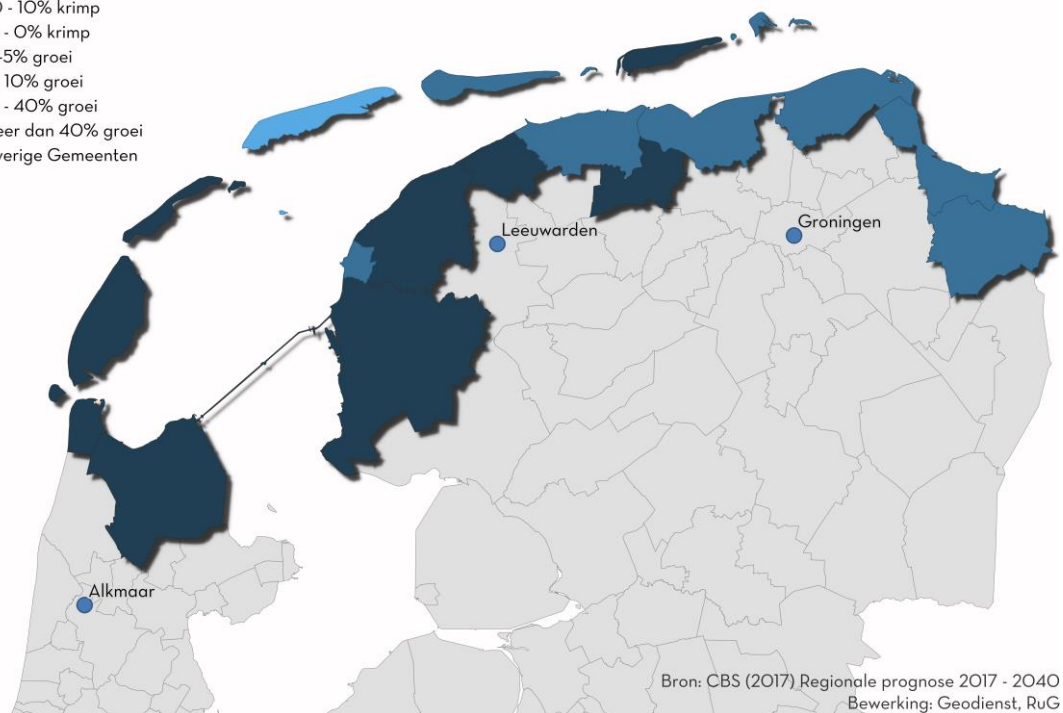
Groei/krimp bevolking 20-65 jaar 2017-2040 - Prognose

- Meer dan 20% krimp
- 20 - 10% krimp
- 10 - 0% krimp
- 0 - 5% groei
- 5 - 10% groei
- 10 - 40% groei
- Meer dan 40% groei
- Overige Gemeenten

Groei aantal 65-plussers 2017-2040 - Prognose

- Meer dan 20% krimp
- 20 - 10% krimp
- 10 - 0% krimp
- 0 - 5% groei
- 5 - 10% groei
- 10 - 40% groei
- Meer dan 40% groei
- Overige Gemeenten

HUISHOUDENSONTWIKKELING EN PROGNOSE TOT 2040

	Ontwikkeling				Prognose							
Type huishouden	2002	2007	2012	2017	2022	2027	2032	2037	2040	% groei 02-17	% groei 17-40	Eilanden
Totaal huishoudens	10273	10431	10853	11600	11800	11800	11600	11400	11300	12,92%	-2,59%	
Eenpersoonshuishoudens	3386	3529	3905	4600	4800	4900	5100	5200	5200	35,85%	13,04%	
Eenouderhuishoudens	500	525	527	600	600	500	500	500	500	20,00%	-16,67%	
Paar (+kinderen)	6337	6336	6387	6500	6400	6300	6000	5500	5500	2,57%	-15,38%	
Type huishouden	2002	2007	2012	2017	2022	2027	2032	2037	2040	% groei 02-17	% groei 17-40	Vaste wal
Totaal huishoudens	163639	165320	169226	171400	173000	174100	174300	172800	170700	4,74%	-0,41%	
Eenpersoonshuishoudens	49044	51021	55647	59900	62700	66400	69400	70400	70000	22,14%	16,86%	
Eenouderhuishoudens	9049	9882	10818	11900	12800	12600	12000	12000	12000	31,51%	0,84%	
Paar (+kinderen)	104765	103724	102126	99100	96900	94400	91900	89600	88100	-5,41%	-11,10%	
Type huishouden	2002	2007	2012	2017	2022	2027	2032	2037	2040	% groei 02-17	% groei 17-40	Totaal
Totaal huishoudens	173912	175751	180079	183000	184800	185900	185900	184200	182000	5,23%	-0,55%	
Eenpersoonshuishoudens	52430	54550	59552	64500	67500	71300	74500	75600	75200	23,02%	16,59%	
Eenouderhuishoudens	9549	10407	11345	12500	13400	13100	12500	12500	12500	30,90%	0,00%	
Paar (+kinderen)	111102	110060	108513	105600	103300	100700	97900	95100	93600	-4,95%	-11,36%	

Bron: CBS (2017) Huishoudens; samenstelling, grootte, regio

CBS (2017) Regionale prognose 2017-2040; huishoudens, intervallen, regio

WONINGBEHOEFTE: AANTAL WONINGEN T.O.V. ONTWIKKELING HUISHOUDENS

Gemeente	Woningen 2017	Huishoudens 2017	Huishoudens 2027	Huishoudens 2040	Saldo 2017- 2027	Saldo 2017- 2040
Delfzijl	12241	11800	11100	9700	-1141	-2541
Eemsmond	7410	7000	7100	7100	-310	-310
Harlingen	7617	7400	7600	7400	-17	-217
Den Helder	27988	26800	26500	25600	-1488	-2388
Hollands Kroon	20689	20400	21700	21700	1011	1011
De Marne	5208	4700	4600	4600	-608	-608
Oldambt	18382	18000	18100	17600	-282	-782
Súdwest-Fryslân	39274	36800	38400	38700	-874	-574
Waadhoeke	20197	19200	19400	18400	-797	-1797
Noardeast-Fryslan	20395	19300	19600	19900	-795	-495
Gemeente	Woningen 2017	Huishoudens 2017	Huishoudens 2027	Huishoudens 2040	Saldo 2017- 2027	Saldo 2017- 2040
Ameland	1712	1700	1900	1800	188	88
Schiermonnikoog	582	500	500	500	-82	-82
Terschelling	2276	2500	2400	2200	124	-76
Texel	6552	6300	6400	6200	-152	-352
Vlieland	551	600	600	600	49	49
Gemeente	Woningen 2017	Huishoudens 2017	Huishoudens 2027	Huishoudens 2040	Saldo 2017- 2027	Saldo 2017- 2040
Totaal eilanden	11673	11600	11800	11300	127	-373
Totaal vaste wal	167728	159800	162300	159400	-5301	-8701
Totaal	179401	171400	174100	170700	-5174	-9074

Bron: CBS (2016) Huishoudens; personen naar geslacht, leeftijd en regio

CBS (2016) Voorraad woningen en niet-woningen, regio

Bijlage 2: Leefbaarheidssituatie 2016; Leerbaarometer

Op het gebied van leefbaarheid geldt dat de leefbaarheidssituatie in 2016 voor bijna alle gemeenten in het Waddengebied ruim voldoende, goed of zeer goed is. Vlieland en Terschelling hebben een zwakke leefbaarheidsscore: de totaalscore voor leefbaarheid ligt onder het nationaal gemiddelde. Deze lagere score wordt grotendeels verklaard door de relatief grote afwijking op het gebied van voorzieningen. Voor Vlieland speelt ook de woningmarkt mee. Deze relatief lagere score op voorzieningen hangt samen met een lage score op de hoeveelheid aanwezige voorzieningen, of het ontbreken van voorzieningen die voor eilanders helemaal niet zo belangrijk zijn (of goed geregeld zijn in samenwerking met de vaste wal, zoals theater of ziekenhuis).

De waarde van de leefbaarheidssituatie uit de Leerbaarometer is gebaseerd op objectief meetbare indicatoren. Uit onderzoek naar de ervaren of subjectieve leefbaarheid blijkt dat inwoners van plattelandsgebieden de leefbaarheid in hun woonomgeving in het algemeen positiever waarderen dan inwoners van stedelijke gebieden. In rurale anticiper en krimpgebieden zijn inwoners minder positief dan in plattelandsgebieden met bevolkingsgroei^{vii}. Veranderingen in de directe leefomgeving hebben vaak een tijdelijk negatief effect op de ervaren leefbaarheid (bijv. verdwijnen school). Overstromings- en aardbevingsrisico's zijn van negatieve invloed op de leefbaarheid.

Bijlage 3: Werkgelegenheid per sector en % forenzen

AANDEEL WERKGELEGENHEID PER SECTOR

In het Waddengebied is de werkgelegenheid in de landbouwsector met 7,9% niet hoog, maar wel hoger dan in de rest van Nederland (2,5%). Ook is er in de industrie nog relatief veel werkgelegenheid, dit geldt vooral voor het vasteland. De toeristische sectoren bepalen voor een groot deel de werkgelegenheid op de Waddeneilanden, variërend van 23,5% voor Texel tot bijna de helft (48,3%) voor Schiermonnikoog, en gemiddeld van 29,7% over alle Waddeneilanden gemeten.

Gemeente	Landbouw (A)	Industrie (C)	Zorg (Q)	Toerisme (I+R)	Overige Diensten*	Overig*
De Marne	17,00%	8,30%	8,70%	14,20%	46,80%	4,90%
Delfzijl	3,50%	20,60%	17,90%	4,20%	45,30%	8,20%
Den Helder	1,80%	3,80%	22,00%	7,50%	55,00%	9,80%
Dongeradeel	7,40%	13,90%	14,10%	6,30%	48,50%	9,30%
Eemsmond	12,00%	15,30%	9,10%	5,80%	46,10%	8,40%
Ferwerderadiel	13,30%	29,00%	18,00%	3,80%	29,20%	6,50%
Harlingen	2,40%	13,90%	14,80%	6,60%	52,90%	9,30%
Hollands Kroon	19,80%	7,90%	6,90%	4,50%	50,20%	10,30%
Kollumerland en Nieuwkruisland	10,10%	11,70%	14,00%	5,30%	49,00%	9,80%
Oldambt	4,30%	16,50%	23,20%	5,40%	45,40%	5,20%
Súdwest-Fryslan	6,30%	13,50%	17,20%	7,20%	48,40%	7,30%
Waadhoeke	12,00%	14,30%	14,60%	4,00%	47,80%	7,20%

Gemeente	Landbouw (A)	Industrie (C)	Zorg (Q)	Toerisme (I+R)	Overige Diensten*	Overig*
Ameland	5,30%	2,70%	5,90%	36,10%	43,40%	6,50%
Schiermonnikoog	3,90%	1,80%	5,90%	48,30%	34,20%	5,90%
Terschelling	4,60%	2,60%	8,00%	34,30%	44,00%	6,40%
Texel	9,50%	5,30%	6,70%	23,50%	49,80%	5,10%
Vlieland	0,70%	1,40%	5,00%	49,20%	37,80%	5,90%

Gebied	Landbouw (A)	Industrie (C)	Zorg (Q)	Toerisme (I+R)	Overige Diensten*	Overig*
Totaal	7,90%	12,00%	15,50%	8,10%	48,50%	7,90%
Totaal Eilanden	7,30%	4,10%	6,70%	29,70%	46,60%	5,60%
Totaal Vaste Wal	7,90%	12,70%	16,30%	6,10%	48,60%	8,10%
Rest van Nederland	2,50%	9,60%	15,90%	7,10%	58,50%	5,90%

A: Landbouw, bosbouw en visserij

C: Industrie

Q: Gezondheids- en welzijnszorg

I+R: Logies, maaltijd- en drankverstrekking + Cultuur, Sport en Recreatie

*Overige diensten (SBI '08: G, H, J, K, L, M, N, O, P, S, U, X)

+ Overig: Winning van delfstoffen, Winning en distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering, Bouwnijverheid (SBI '08: B, E, F)

Bron: LISA (2015) Landelijk Informatie Systeem Arbeidsplaatsen

% WERKZAME BEROEPSBEVOLKING WERKZAAM BUITEN DE WOONGEMEENTE

Mensen werken vaak niet in dezelfde gemeente waarin men woon. Voor het gehele Waddengebied geldt dat 55,8% van de mensen over de gemeentegrens heen werkt. Er is hierin wel een duidelijk verschil te maken tussen de eilanden en het vasteland. Op de eilanden is slechts 24,8% werkzaam buiten de gemeente, voor de gemeenten op het vasteland ligt dit percentage op 58%, net boven het landelijke gemiddelde van 56% (CBS, 2013). Mensen die buiten hun woongemeente werken, werken in de meeste gevallen in de regio: in een buurgemeente of in de grotere steden Groningen, Leeuwarden of Alkmaar. Het aandeel inwoners dat werkt buiten de regio Noord-Nederland is relatief klein.

Gemeenten	Werkzame beroepsbevolking	% Werkzaam buiten gemeente
het Bildt	5000	73,3%
Delfzijl	11000	59,2%
Dongeradeel	11000	57,1%
Eemsmond	7000	68,2%
Ferwerderadiel	4000	77,8%
Franekeradeel	10000	67,1%
Harlingen	7000	57,4%
Den Helder	27000	37,2%
Hollands Kroon	24000	69,9%
Kollumerland en Nieuwkruisland	6000	79,2%
De Marne	5000	75,0%
Menameradiel	7000	82,0%
Oldambt	18000	57,5%
Súdwest-Fryslân	41000	47,8%
Gemeenten	Werkzame beroepsbevolking	% Werkzaam buiten gemeente
Ameland	2000	20,0%
Schiermonnikoog	600	25,0%
Terschelling	3000	33,3%
Texel	7000	21,4%
Vlieland	1000	33,3%
Gemeenten	Werkzame beroepsbevolking	% Werkzaam buiten gemeente
Totaal	196600	55,8%
Totaal Eilanden	13600	24,8%
Totaal Vasteland	183000	58,0%

CBS (2013) Meer dan de helft van de werknemers is forens [Online], Retrieved from: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2013/23/meer-dan-de-helft-van-de-werknemers-is-forens> [30-05-2018]

Gebruikte bronnen

- Bevolkingsprognose 2017–2060: 18,4 miljoen inwoners in 2060. Statistische Trends. CBS Lenny Stoeldraijer, Coen van Duin en Corina Huisman, December 2017
- Christiaanse et al. (2016) Bereikbare Voorzieningen in Noordwest Fryslân. Een onderzoek naar de huidige en toekomstige ontwikkeling van voorzieningen.
- CBS (2017) Bevolkingsontwikkeling per regio
- CBS (2017) Huishoudens; samenstelling, grootte, regio
- CBS (2017) Regionale prognose 2017-2040; huishoudens, intervallen, regio
- CBS (2016) Huishoudens; personen naar geslacht, leeftijd en regio
- CBS (2016) Voorraad woningen en niet-woningen, regio
- CBS (2013) Meer dan de helft van de werknemers is forens [Online], Retrieved from: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2013/23/meer-dan-de-helft-van-de-werknemers-is-forens> [30-05-2018]
- Elshof, <https://www.nidi.nl/nl/publications/webart/nidi-webart-2014-01>
- Grenzen aan de krimp: Toespitsing Interbestuurlijk Actieplan Bevolkingsdaling Noodzakelijk. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2014) Team Midterm Review Bevolkingsdaling (Krikke, P., Haartsen, T., Hooimeijer, P., & van Waveren, H.)
- Haartsen & De Bakker (2014), Naar een regionaal voorzieningsverspreidingsmodel in Noord-Oost Fryslân 2020-2030.
- Haartsen, T. & L. van Wissen (2012) Causes and consequences of regional population decline for primary schools. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie 103(4), 487–496.
- LISA (2015) Landelijk Informatie Systeem Arbeidsplaatsen
- Woonvisies Waddeneilanden (diverse jaren)

ⁱ <https://www.leefbaarometer.nl/home.php>

ⁱⁱ Actieplan Bevolkingsdaling: samenwerkingsafspraken voor een structurele aanpak in de krimp- en anticipeerregio's. Den Haag, maart 2016; opvolger van Interbestuurlijk Actieplan Bevolkingsdaling "Krimpen met Kwaliteit", 2009.

ⁱⁱⁱ Leidelmeijer, 2016, presentatie Leefbaarometer

^{iv} Haartsen & De Bakker; Christiaanse et al., 2016

^v Fluchskrift. Wonen en werken voor jongvolwassenen op de Waddeneilanden. 06/2018 Fries Sociaal Planbureau

^{vi} Grenzen aan de krimp, 2014; Woonagenda 2018-2022; Nederland in Balans: nieuwe koers bij krimp, 2017.

^{vii} Leidelmeijer, 2016, presentatie Leefbaarometer